

Год Б.В.

ФОРМУВАННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ

Епоха Відродження (кінець XIV – початок XVII століття) – перехідна від Середньовіччя до Нового часу. Вона була й залишається предметом особливої уваги дослідників і темою для багатьох наукових дискусій. Сьогодні увага до Відродження пов'язана із співзвучністю нашому часові ренесансних ідеалів гуманізму та оновлення духовного життя нації. Попри всі сумніви й суперечки навколо проблем Ренесансу, його історичного місця, дедалі більше усвідомлюється величезна роль цієї епохи для розвитку європейської цивілізації, а також те, що, за словами О. Горфункеля, ренесансні цінності виявилися здатними “витримати перевірку на міцність” [8, с. 218].

Серед реальних надбань досліджуваного періоду – формування світської інтелігенції в Європі. Дослідники (О. Гонфункель, М. Петров, Н. Ревякіна, В. Рутенбург та інші) не обійшли увагою дане питання. Проте, надзвичайний інтерес, який воно становить з точки зору сучасності, дискусійність багатьох проблем Ренесансу зумовлюють необхідність нового звернення до нього. У статті робиться спроба з'ясувати передумови виникнення й дати своєрідний колективний портрет нової інтелігенції епохи європейського Відродження, показати її у різних іпостасях соціального статусу, різних сферах суспільного життя.

Передусім нагадаємо, що інтелігенція (від латинського *intelligens* (*intelligentis*) розумний, розуміючий) – це “працівники розумової праці, які мають спеціальні знання в різних галузях науки, техніки й культури” [14, с. 794]. Як певна соціальна група інтелігенція існує ще з часів античної цивілізації. Подальший її розвиток зумовлений процесами поділу праці й зростанням соціальної мобільності населення.

За середньовічною традицією інтелектуальна праця майже цілком пов'язувалася з християнською ідеологією та церковним середовищем. Проте, її значимість вже тоді оцінювалася досить високо. Блаженний Августин (354 – 430 роки н.е.), один із основоположників західноєвропейського християнства, вважав, що незважаючи на первородний гріх, людство зберігало “й певні “блага”, одним із яких є освіта. Не помиляється той, “хто досконало шукає істину..., і блажен, бо живе у злагоді з розумом” [1, с. 15-16]. Василь Великий визнавав корисність світських наук, бо вони “схожі на листя, яке прикрашає дерево християнського пізнання й охороняє його плоди”. Упродовж Середньовіччя поступово накопичувалися знання, утверджувалася тенденція до їх раціонального осмислення. Виникла система “семи вільних мистецтв”, з'явилися університети. “Освіченість стала розглядатися не лише як засіб зміцнення державного й церковного порядку, але й як самозначуща культурна цінність” [13, с. 56]. Гуго Сен-Вікторський (1096 – 1141 роки), автор однієї з відомих педагогічних пам'яток Середньовіччя “Дидаскаліон”, обстоював необхідність опанування як релігії, так і світських знань, наголошував на їх моральному значенні. Наука повинна допомогти людині стати мудрою (*sapientia*), досягти вершин в осягненні Бога, а *intelgentia* – вершина такої мудрості [12, с. 159].

Носіями мудрості були університетські професори – богослови, учені-ченці, які осягали мудрість у тиші монастирських бібліотек. Формувався і світський прошарок інтелігенції – лікарі, юристи, учителі, митці, які отримували освіту на “артистичних” факультетах університетів. Отже, учені вже за часів Середньовіччя утворили специфічну субкультуру, завданням якої стало підтримання стабільності християнського світу (у той час як лицарі робили це зі зброєю в руках). Її характерні риси – усвідомлення значущості своєї місії в суспільстві, висока самооцінка, раціональне мислення, визнання наукових авторитетів. Швидкий і впевнений розвиток середньовічної світської культури зумовив успіхи таких дисциплін, як філософія, юриспруденція, медицина, математика, географія, словесність.

В епоху європейського Відродження процес формування світської інтелігенції значно прискорився. Цьому сприяли криза й трансформація системи феодального господарства, поширення зародків ринкової економіки, ломка традиційної соціальної структури, зростання міст і підвищення соціальної мобільності населення. В авангарді цих процесів йшла Італія – країна міст-держав, бурхливої підприємницької діяльності та інтенсивного політичного життя. “У той час, коли трансальпійська Європа залишалася феодальною, монархічною й церковною, італійські міста були комерційними, республіканськими та світськими. Потреба у світській освіченості, звичка прораховувати свої ділові можливості, зацікавленість у управлінні містом – все це спонукало міського підприємця створювати раціонально організовані установи...” [11, с. 346-347].

Саме такими були соціальні й психологічні умови формування нової інтелігенції в Італії та розвитку її творчих потенцій. На історичну арену виходили люди енергійні, підприємливі, підвищувався попит на різного роду спеціалістів розумової праці, зростав їх статус у суспільстві. Мешканці італійських міст – поплани, дедалі більше відчували розрив між потребами часу й консерватизмом освітньої системи. Про це, зокрема, свідчило виникнення шкіл абака, де арифметика викладалася в практичному плані. У традиційній школі викладалися деякі основи юридичної науки, нотаріальної справи. Дослідники (М. Абрамсон, Л. Баткін, К. Бек, К. Краснова, та інші) одноставно відзначали ті зміни в психології італійських міщан XIV – XV століть, які створювали підґрунтя для прискорення процесу формування світської інтелігенції.

Це була гуманістична інтелігенція – прошарок, що утворився на основі відродження античної культури та виняткового інтересу до людини, людинознавчих наук (*studia humanitatis*). Ренесансним мислителям притаманний культ розуму, знань, освіченості. “Прекрасне благородство, – писав Е.С. Пікколоміні, – але це благо чуже, цінні багатства, але ними володіє доля, приваблива слава, та вона не постійна, краса пристойна, проте триває недовго... Немає нічого вищого, ніж інтелект і розум. Їх не знищать ніякі напади фортуни, не зруйнують будь-які підступні діяння” [17, с. 78]. “Ніяких більш міцних багатств або більш надійної опори в житті не можуть батьки приготувати дітям, ніж навчити їх мистецтвам і вільним наукам”, – стверджував П.П. Верджеріо [6, с. 84]. Л. Бруні наголошував на моральному значенні наукових занять: “Адже ці заняття спрямовані на формування порядної людини, і нічого більш корисного не можна собі уявити”. Він також додавав, що володіння знаннями перевищує знатність, багатство або військову доблесть, воно надає людині справжнього благородства [4, с. 197, 198]. Освіченість як одну з головних людських чеснот прославляли П. Браччоліні, Д. Манетті, Піко делла Мірандола, Б. Монтеманьо, Ф. Петрарка, К. Салютаті та інші гуманісти. Ідеальний придворний у Б. Кастильоне – людина всебічно вихована й добре освічена, знає латину й грецьку мову, “начитана в поетах, ораторах, істориках”, сама володіє пером – пише прозою та віршами, особливо

рідною мовою, уміє судити про чужі твори, красиво говорити [10, с. 238-239].

Наведений приклад дає підставу для висновку про здебільшого гуманітарний характер ренесансної освіченості. Дійсно, гуманісти істотно переробили традиційний комплекс “семи вільних мистецтв”, зробивши акцент на “тривіумі”. У центрі була поставлена моральна філософія (етика), до неї примикали оновлені історія та риторика. Основою слугувала словесність. Мовну освіту гуманісти ставили понад усе. Вони намагалися очистити латину від середньовічних “варваризмів”, захоплювалися красою стилю, блиском і вишуканістю класичних творів. Класичний характер освіти – одне з найголовніших надбань європейської педагогіки, яким вона завдячує саме гуманістам епохи Відродження.

Постає питання про енциклопедизм ренесансного ідеалу освіченості. Він суттєво поступався, скажімо, енциклопедії знань Р. Бекона або “Сумі теології” Фоми Аквінського. Проте, навіть ранні гуманісти не заперечували значення природознавства. Як згадували учні Вітторіно да Фельтре, учитель цінував “уміння розмірковувати про природу і звичай, малюнок, музику, число та міру речей”. У школі Гуаріно да Верона вивчалися не лише літературні, філософські та історичні твори, а й роботи з природознавства, географії, медицини та астрономії.

У XVI столітті розуміння значення знань ще більше змінилося у напрямі розширення їх діапазону. Уявлення про це дає, зокрема, освітня програма, запропонована іспанським гуманістом Х.Л. Вівесом. Він уважав за потрібне дати учням, окрім гуманітарних знань, відомості з астрономії, математики, географії, гідрографії, біології, медицини, а також економіки, політики тощо. Х.Л. Вівес у праці “Про викладання навчальних дисциплін” визначив принципи, порядок і послідовність реалізації власної програми енциклопедичної освіти: спочатку мова, не тільки латинська, а й рідна, потім логіка, природознавство (початкові знання, які діти засвоюють упродовж 7-15 років). Далі йде поглиблення знань про природу. Предметом уваги стає “вся земна куля”, потім – більш складні розділи філософії, етика, риторика, історія тощо. Усе шкільне навчання повинно завершитися до 25 років, після чого молода людина може присвятити себе певній професії. Як бачимо, серед гуманістів були прихильники енциклопедичної освіти.

Носіями гуманістичної освіченості виступали люди з різних соціальних груп. В Італії, наприклад, багато з них були вихідцями з попланського середовища (Л.Б. Альберті, Гуаріно да Верона, Д. Манетті, М. Пальмієрі та інші). Нерідко вдавалося “вибитися в люди” завдяки розумовим здібностям синам аптекарів, лікарів, ремісників, селян. Так, гуманіст Л. Бруні походив із незаможної сім’ї; П.П. Верджеріо – із знатної, але збіднілої. Вітторіно да Фельтре, найвідоміший педагог італійського Відродження, народився в сім’ї юриста; Конверсіні да Равенна – був сином особистого лікаря Людовіка Анжуйського. Батьком першого гуманіста Ф. Петрарки був простий нотаріус. Проте, серед гуманістів можна було знайти й людей аристократичного походження. Наприклад, Піко делла Мірандола успадкував графський титул, а французький гуманіст М. Монтень походив із сім’ї заможного купця, який придбав собі дворянський титул.

Проте фізична інтелектуальна праця в епоху європейського Відродження неухильно зростала. Потребу у підготовці освічених кадрів відчувала не лише церква, а й світська влада. У Німеччині, наприклад, вона нерідко вдавалася до підтримки найбільш грамотних вихідців із бюргерства з метою заохочення та залучення на свій бік, що викликало невдоволення дворянства. Проте, поступово коло інтелігенції поповнювалося й за рахунок дворянського стану [9, с. 140]. Мода на освіту поширилася серед дворянства в Англії, Франції, інших європейських країнах. З іншого боку, демократизувалася соціальна структура європейських університетів, освіта поступово ставала більш доступною для представників нижчих верств населення. Ломка корпоративної замкнутості середньовічного суспільства, зростання соціальної мобільності, посилення поділу праці сприяли прискоренню процесу формування світської інтелігенції.

Проте диференціація розумової праці серед гуманістичної інтелігенції відбувалася повільно. Для неї була характерна багатогранність наукових інтересів і всебічна ерудиція. Так, П.П. Верджеріо займався правом, медициною, природознавством, гуманітарними дисциплінами; Е.С. Пікколоміні – юриспруденцією, літературою, історією, мистецтвом, теологією; Гуаріно да Верона – лінгвістикою, медициною, природознавством; Л.Б. Альберті прославився як справжній *Uomo universale* – архітектор, живописець, музикант, математик, знавець політики, права, психології тощо. Добре відома універсальність іншого титана епохи Відродження – Леонардо да Вінчі. Він був живописцем, математиком, механіком, інженером, фізиком.

Заслужують на увагу роздуми гуманістів щодо специфіки інтелектуальної праці, обґрунтування її суспільної значущості, цілей і методів. Приклад такої рефлексії знаходимо в листах П.П. Верджеріо, де ренесансний мислитель вирішує питання про своє покликання, захищає необхідність розумових занять, змальовує ідеал науковця. Гуманіст полемізує з тими, хто недооцінює розумову працю, протиставляє її фізичній, уважає суто споглядальною (як у монастирських ченців). Він упевнений, що вчені заняття потребують повсякденного напруження сил, повністю захоплюють людину. Вони надзвичайно потрібні суспільству, оскільки, поєднуючи передачу знань і моральне виховання, мають на меті спільне благо. “І ми робимо дещо, коли сидимо під дахами навчальних закладів, коли навчаємо і досліджуємо самі, створюючи рухом думки дещо важливе про розум, природу, звичай...” – зазначав П.П. Верджеріо [18, с. 344].

Принциповий характер у формуванні самосвідомості нової інтелігенції мали “*vita activa*” і “*vita contemplativa*” – активність і споглядальність. У громадянському гуманізмі першої половини XV століття це питання однозначно вирішувалося на користь активного життя. Для Д. Манетті було безперечною істиною, що земний обов’язок творчої людини – “пізнавати й діяти”. Флорентійські неоплатоніки у другій половині століття наполягали на спогляданні. М. Фічіно змалював ученого як мудреця-самітника, життя якого було присвячено пошукам істини й потребувало спокою й тиші (таким зобразив науковця художник Антонелло да Мессіна у картині “Святий Єронім у келії” (біля 1470 року)). Однак і Фічіно, і його однодумець К. Ландіно не бачили в “мудрому усамітненні” повного відриву від суспільства, уважали його виправданним і необхідним, оскільки “мудрець” може бути корисним людям своїми знаннями та порадами. Так, у полеміці щодо, здавалося б, абстрактного, філософського питання торувала собі шлях ідея громадянської відповідальності вченого, його високої соціальної місії.

Гуманістична інтелігенція, при всій своїй зануреності в античність, не стояла осторонь від суспільного

життя. Її статус визначався тими позиціями, які вона все більш упевнено завойовувала в науці, освіті, на державній службі. Серед політичної еліти Флоренції було багато відомих гуманістів, що свідчило про їх широке громадянське визнання як носіїв високої освіченості. К. Салютаті, молодший сучасник і друг Петрарки й Боккаччо, став значущою постаттю у Флорентійській республіці, упродовж 31 року посідав пост канцлера. Саме при ньому ця посада набула престижу й політичної ваги. Л. Бруні двічі обирався канцлером і заслужив повагу громадян не лише як політик, але й як гуманіст, знавець Аристотеля та Платона, давніх мов, автор цікавих творів із філософії, історії педагогіки. М. Пальмієрі – теж помітна постать у політичному житті Флоренції. Він служив дипломатом, двічі обирався гонфалон'єром справедливості, займав інші посади. Упродовж майже 50 років гуманіст бездоганно служив рідній комуні і, як доведено дослідниками, “не використовував державну службу для особистого збагачення” [3, с. 29]. Д. Аччайуолі на політичних теренах вів запеклу боротьбу проти тиранії Лоренцо Медічі, захищаючи республіканські традиції. Ф. Гвіччардині, автор “Історії Флоренції” та “Історії Італії”, успішно поєднував літературні заняття з політикою (обіймав посади посла Флорентійської республіки в Іспанії, намісника папи у Модені та Роман'ї, командира папських і флорентійських військових загонів).

Про зв'язок гуманістів із політичним життям XV століття свідчать “промови про справедливість” флорентійських магістратів. Л. Брагіна звертає увагу на обопільність цього зв'язку, оскільки етико-політична доктрина гуманізму була підказана самою державною практикою, участю в ній ренесансної інтелігенції. Це, на думку дослідниці, руйнує уявлення “про елітарність гуманістичного руху, його відстороненість від актуальних соціально-політичних проблем” [3, с. 92].

Нерідко гуманістів можна було зустріти при дворах монархів і аристократів як наставників, радників і вихователів дітей. Їх запрошували, бо це стало модою й допомагало підтримати авторитет династії. Наприклад, гуманіст П.П. Верджеріо брав участь у вихованні одинадцятирічного Убертино Каррара, сина падуанського правителя Франческо Каррара, і водночас (за припущенням) служив радником, секретарем і придворним історіографом. Гуаріно да Верона виховував Ліонелло – нащадка династії Есте у Феррарі. Педагогічна діяльність Вітторіно да Фельтре проходила при дворі мантуанського правителя Гонзага. Приймаючи запрошення маркіза, учитель розраховував виховати його сина “ідеальним государем, прикрасивши його добрими звичаями та науками”, що сприяло вдосконаленню суспільства в цілому.

Значна частина гуманістичної інтелігенції Італії зосередилася при дворі неаполітанського короля Альфонса Арагонського, мецената й покровителя освіти. З Неаполем тісно пов'язана діяльність А. Беккаделлі, Л. Валлі, Д. Курло, Д. Манетті, Д. Понтано, Б. Фаціо. Правитель добре розумів прогресивну роль освіченості й був зацікавлений у залученні гуманістів до державної служби. Інші європейські монархи так само використовували гуманістичні кадри в культурному й політичному житті. Французька аристократія охоче запрошувала з Італії вчених, діячів мистецтва, учителів. Французький королівський двір, найбагатший у Європі, за Франциска I зібрав навколо себе кращих представників гуманістичної культури. Щедрим меценатом іноземних художників, музикантів, письменників-гуманістів був Генріх VIII в Англії. За його правління зробив службу у придворну кар'єру відомий англійський гуманіст Т. Мор – дипломатичний посередник, член королівської ради, зрештою, лорд-канцлер, яка, на жаль, закінчилася трагічно.

Загалом же меценатство, підтримка з боку можновладців були важливим чинником формування гуманістичної інтелігенції. Важко уявити платонівську Академію М. Фічіно без Козімо й Лоренцо Медічі, неаполітанський університет – Студіо – без допомоги Альфонса Арагонського, злет ренесансної поезії в Англії без патронату Єлизавети I Тюдор, польський Ренесанс без підтримки династії Ягеллонів – Сигізмунда I Старого та Сигізмунда II Августа тощо. Проте, ця опіка нерідко дорого коштувала інтелектуалам, ставлячи їх у залежність від влади. Та ж сама Єлизавета намагалася поставити під контроль друковане слово, вдавалася до різного роду “заборонних” заходів [15, с. 174]. Жертвою тюдорівського абсолютизму став Т. Мор. Від жорстокості баварських князів, при дворі яких він працював, постраждав талановитий німецький історик Й. Авентин. Цей перелік можна продовжувати.

Гуманісти часто досить мирно уживалися з церквою. Багато хто з них працював у папській курії – секретарями, послами, нотаріусами (Л.Б. Альберті, Л. Валла, М. Веджо, П.П. Верджеріо, Б. Кастильоне та інші). Е.С. Пікколоміні – один із найосвіченіших людей першої половини XV століття, зробив успішну церковну кар'єру, став спочатку єпископом, потім кардиналом, зрештою – папою Пієм II. Ставши папою, він не порвав із гуманізмом. Е.С. Пікколоміні видав буллу про захист пам'яток Стародавнього Риму від руйнування, продовжував літературну діяльність. Я. Буркгардт назвав серед особливих покровителів гуманізму пап Миколу V та Лева X і зазначив також, що “Рим став осередком Відродження, а папська курія – звичайним місцем перебування благородних і вчених мужів” [5, с. 214]. Симпатії до гуманістів проявляв і папа Климент VII (з роду Медічі). У 1524 – 1529 роках у нього на службі працював апостолічним нунцієм Б. Кастильоне.

Головною сферою діяльності гуманістичної інтелігенції була освіта. Окрім уже названих Вітторіно да Фельтре й Гуаріно да Верона, у ній успішно працювали П'єтро да Мульо, Донато Альбанцані, Джованні Мальпагіні, Гаспаріно Барцицца да Бергамо, Джованні Конверсині да Равенна. У спогадах останнього (автобіографічний твір “Рахунок життя”) знаходимо багато цікавих подробиць щодо становища в комунальних школах і повсякденної праці тогочасного вчителя. Конверсині вказував на великі труднощі з якими стикалися вчителі нової формації. Міська рада м. Белуно, наприклад, позбавила його можливості викладати на тій підставі, що він знає набагато більше, ніж вимагала професія граматики. У Венеції гроші й багатство батьків негативно впливали на моральність юнаків, їх ставлення до шкільного вчителя. Прагнення гуманістів змінити обстановку, розширити програму та запровадити нові методи навчання наштовхувалися на опір батьків і комунальних властей, тому вони нерідко шукали місце приватного викладача, наставника в знатній сім'ї або відкривали власні школи. Так, Гуаріно да Верона утримував при своїй школі пансіон для учнів з інших міст (контуберніум). Це давало більше можливості займатися їх вихованням у гуманістичному дусі.

Як свідчать джерела (спогади, листи сучасників), часто шкільній інтелігенції вдавалося впливати на все культурне життя італійського міста, учителів, батьків, молодь. Приваблювали ерудиція й глибоке знання

класици, сама особистість учителя, захопленого красою мови античних авторів. Школа Вітторино да Фельтре була добре знаною далеко за межами Італії. “Школярі натовпом збігалися до неї не лише з усіх областей Італії, а й із Греції, Франції та Німеччини, оскільки слава про вчителя поширилася у найвіддаленіші країни”, – згадували учні гуманіста [7, с. 367].

Повільно, але впевнено ренесансні мислителі завойовували позиції і в університетах, на артистичних факультетах, де вони викладали поезію, риторіку, грецьку та латинську мови. У Болонському, Міланському, Падуанському та Флорентійському університетах лекційні курси читали Л. Валла, К. Ландіно, А. Поліціано, Ф. Філельфо. Грецьку мову та літературу викладали візантійці Ф. Газа, Г. Трапезундський, М. Хризолор. Збереглася вступна лекція до курсу грецької мови гуманіста Урчео Кодро в Болонському університеті. Вона дає уявлення про те, як додалося протистояння ідей гуманізму й університетської вченості (схоластики), розширювалося коло гуманістів, пов'язаних із університетом за рахунок природознавців, лікарів, юристів [2, с. 144-149].

Отже, ренесансний інтелігент постає перед нами в багатьох іпостасях – як учений, педагог, наставник, державний службовець, політик, дипломат тощо. Для повноти образу варто додати, що предметом його піклування ставала й книжкова справа – збирання рукописів античних авторів, їх переклад і впорядкування, а також створення бібліотек, у тому числі публічних. З появою книгодрукування виникло ще одне поле діяльності – видавництво книг. Тут гуманісти працювали редакторами, коректорами, часто й друкарями.

Новий інтелігенції, народжений в епоху Ренесансу, був притаманний дух елітарності й усвідомлення власної вишесті (решта людей – “чернь”, але не за походженням і багатством, а за невіглаством і неосвіченістю). У той же час гуманізм демонстрував відкритість для всіх тих, хто бажав прилучитися до знань і культури. Виникли нові форми спілкування інтелектуалів: товариства, гуртки, академії на зразок Платонівської у Флоренції. Це була вільна співдружність учених, педагогів, політиків тощо. Важливу роль відіграли Академія Понтано в Неаполі, Римська та Венеціанська академії в Італії, академія Валуа у Франції. Об'єднання гуманістів утворилися в Англії, Німеччині, в інших європейських країнах. У них панували дух творчого дослідження, вільний обмін думками й плюралізм мислення. Знайомлячись із античністю, гуманісти пересвідчувалися у багатоманітності течій наукової думки, училися шукати власні рішення, вести полеміку, зовсім не схожу на схоластичний диспут. Цей плюралізм був найбільш вагомим здобутком ренесансного етапу історії європейської інтелігенції. Він віддзеркалювався у діалогічності літературних творів епохи, наявності різних напрямів у гуманізмі та його специфічних формах в окремих країнах і регіонах.

Нарешті, уже в ті часи представники духовної еліти відчували себе єдиною силою в масштабах континенту. Це була європейська “республіка вчених”, визнаним лідером якої став Еразм Роттердамський. Він відіграв виняткову роль у згуртуванні гуманістів різних країн, жив не лише на батьківщині, у Нідерландах, але і в Англії, Італії, Німеччині, Швейцарії, уважаючи себе “громадянином світу” та втілюючи космополітичну тенденцію європейського гуманізму. Центром міжнародних культурних зв'язків став Базель, де навколо видавництва Фробена об'єдналися однодумці Еразма, інтелігенти-гуманісти різних поколінь.

Реформація й Контрреформація розкололи й послабили гуманістичний рух, перетворивши його представників на кабінетних учених-ерудитів. Доля ренесансних мислителів у цей час була драматичною [16, с. 215]. Водночас назрівали й інші зміни, бо XVI століття ознаменувалося успіхами природознавчих наук і дослідного знання. Дедалі більше усвідомлювалося значення технічного прогресу. На противагу уявленням раннього гуманізму, що знання – це моральність, прийшло гасло Ф. Бекона: “Знання – сила”. Проте, воно, по суті, належало наступній добі й наступному етапу розвитку європейської інтелігенції.

Отже, значення Відродження та гуманізму в процесі формування новоєвропейської інтелігенції не піддається сумніву. Саме з ними пов'язаний той історичний факт, коли вченість вийшла із чернецьких келій і університетських корпорацій на широкий соціальний простір, почала впливати на передову суспільну думку.

Завдяки зусиллям гуманістичної інтелігенції була повернена із забуття антична культура, посилена філософсько-раціоналістична лінія у науковому мисленні, підготовлено реформування освітньої системи. Ренесансні інтелігенти продемонстрували здатність до діалогу й творчого синтезу різних культур, плюралізм думок, усвідомлення високої соціальної місії людей розумової праці. Головне – вони заклали гуманістичну традицію в європейській культурі, яка мала далекосяжну історичну перспективу.

Джерела та література

1. Августин. Против академиків // О бессмертии души / Блаженный Августин. – М.: АСТ, 2004. – С. 3-91.
2. Антонео Урчео Кодро. Вступительная речь к курсу лекций по греческому языку // Традиции образования и воспитания в Европе XI – XVII веков: Сб. ст. и матер. – Иваново: Изд-во Иванов. ун-та, 1995. – С. 144-158.
3. Брагина Л.М. Социально-этические взгляды итальянских гуманистов. Вторая половина XV в. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1983. – 303 с.
4. Бруни Л.А. Письмо к Никколо Строцци // Гуманистическая мысль итальянского Возрождения. – М.: Наука, 2004. – С. 196-198.
5. Буркгардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения / Пер. с нем. С. Бриллианта. – Смоленск: Русич, 2002. – 448 с.
6. Верджерио П.П. О благородных нравах и свободных науках / Пер. Н.В. Ревякиной // Итальянский гуманизм эпохи Возрождения: Сб. текстов. – Ч. II. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1988. – С. 71-107.
7. Воспоминания учеников и современников о Витторино да Фельтре / Пер. Н.В. Ревякиной // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII вв.) / Сост., вступ. статья и коммент. Н.В. Ревякиной, О.Ф. Кудрявцева. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – С. 366-378.

8. Горфункель А.Х. К спорам о Возрождении // Средние века: Сборник. – М.: Наука, 1983. – Вып. 46. – С. 214-218.
9. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения: Учеб. для вузов / Л.М. Брагина, О.И. Варьяш, В.М. Володарский и др.; Под ред. Л.М. Брагиной. – М.: Высш. школа, 2001. – 479 с.
10. Кастильоне Б. Придворный / Пер. О.Ф. Кудрявцева // Сочинения великих итальянцев XVI века. – СПб.: Алетейя, 2002. – С. 181-246.
11. Кёнигсбергер Г.Г. Средневековая Европа, 400 – 1500 годы / Пер. с англ.; Предисл. Д.Э. Харитоновича. – М.: Весь Мир, 2001. – 384 с.
12. Кондзьолка В.В. Історія середньовічної філософії: Навч. посіб. – Львів: Світ, 2001. – 320 с.
13. Корнетов Г.Б. История педагогики. Введение в курс “История образования и педагогической мысли”: Учеб. пособ. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 268 с.
14. Новый тлумачний словник української мови: У 3-х т. – К.: АКОНІТ, 2004. – Т.1. – А-К. – 926 с.
15. Попова М.К. “Век Елизаветы”. Королевская власть и печатное слово // Культура Возрождения и власть. – М.: Наука, 1999. – С. 172-177.
16. Петров М.Т. Итальянская интеллигенция в эпоху Ренессанса / Под. ред. В.И. Рутенбурга. – Л.: Наука, 1982. – 216 с.
17. Пикколомини Э.С. О воспитании детей / Пер. Н.В. Ревякиной // Образ человека в зеркале гуманизма: мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV – XVII вв.) / Сост., вступ. статья и коммент. Н.В. Ревякиной, О.Ф. Кудрявцева. – М.: Изд-во УРАО, 1999. – С. 215-223.
18. Ревякина Н.В. Гуманист Пьетро Паоло Верджеро об умственном труде ученых // Европа в средние века. Экономика, политика, культура: Сб. ст. – М.: Наука, 1972. – С. 341-354.

Костенников А.М.

К ПРОБЛЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРПРЕТАЦИЙ МУЗЫКАЛЬНЫХ ДРАМ Р. ВАГНЕРА

Анализ музыкальных драм Р. Вагнера показывает, насколько велика в них драматургическая роль хора и ансамбля, и как от произведения к произведению композитор находит новые приемы, тембровые сочетания, расширяет сценические возможности хора и ансамбля в м музыкально-драматическом действии. В процессе эволюции создается особый вагнеровский стиль, вобравший в себя наиболее полно художественные достоинства хора и ансамбля, открыв их новые вокально-тембровые и драматургические возможности.

Найденное Р. Вагнером в области хорового письма не является достоянием только его творчества. Новаторские принципы композитора нашли свое применение как в зарубежной, так и в русско-советской музыкальной культуре.

Однако проблема творчества Р. Вагнера в наше время значительно глубже и сложнее. Она выходит за рамки востребованности реформаторских идей композитора в современной музыкальной культуре и заключается в том, чтобы сохранить вагнеровское в творчестве самого Вагнера во всем его музыкально-сценическом и драматургическом комплексе.

Вторую половину XX и начало XXI века можно назвать ренессансом творчества Вагнера-создателя музыкальной драмы. После фашистской экспансии мрачная тень нацизма еще долго «омрачала» и компрометировала как личность Р. Вагнера, так и его творчество в глазах мировой общественности. В этом значительную роль сыграла дружба Винифред Вильямс – жены Зигфрида Вагнера (сына композитора) с А. Гитлером, укрепившаяся на почве общего преклонения перед Р. Вагнером. К ней, Винифред Вильямс, после смерти Зигфрида Вагнера в 1930 году переходит вся полнота власти вагнеровским Домом торжественных представлений. Она будет руководить фестивалем вплоть до 1944 года, находясь в роли «второй Козимы», когда байройтская традиция прервется на 7 лет.

Именно при Винифред Байройтский фестиваль превращается в ассамблею партийной верхушки национал - социалистов, куда стремились попасть все, кто пытался сделать карьеру или укрепить свое общественное положение в условиях нацистского режима. В вагнеровской усадьбе Ванфрид часто бывает Гитлер на правах члена семьи. Байройт объявляется «памятником культуры национального значения» и заваливается субсидиями. Планируется даже строительство нового театра на Зеленом холме, рядом со старым Домом торжественных представлений, над которым собирались соорудить подобие саркофага.

После крушения нацистской Германии Винифред Вагнер была признана судом «причастной к преступлениям нацизма», однако сумела добиться смягчения приговора, доказав, что спасла от транспортировки в концлагерь нескольких неарийских сотрудников фестиваля. Тем не менее, вплоть до конца своей жизни в 1980 году, тень прошлого преследовала ее.

С 1951 года руководство фестивалем возглавили дети Винифред и Зигфрида (внуки Р.Вагнера) – братья Виланд (1917 – 1966) и Вольфганг (1919) Вагнеры.

Процесс деформации миропорядка, во время Второй мировой войны, не остался достоянием истории. Похоже что он продолжился в переоценке ценностей человеческой цивилизации, в том числе и в изменении взглядов на творчество Р. Вагнера. Режиссер Виланд Вагнер решительно берет курс на эстетическое и идеологическое обновление фестиваля. Из спектаклей исчезают все «лишние» детали, вся помпезность прошедших эпох, что вызывает гнев вагнерианцев старой гвардии. После смерти Виланда единовластным правителем на Зеленом холме остается Вольфганг.

С именем Вольфганга Вагнера принято связывать реставрацию байройтского культа старого образца. Однако сам внук композитора проявил себя в совершенно другой роли.

Так, еще в конце семидесятых годов, прошлого, XX века была учреждена так называемая «байройтская мастерская». Видные оперные режиссеры из года в год осуществляли постановку всех опер цикла «Кольца». Первым был Патрис Шеро, юбилейные постановки которого к 100-летию премьеры «Кольца» в 1976 году, их декорации и костюмы были решены в стиле «а la век XX» и названы критикой «кольцом